

Ahıska Türkleri: Bitmeyen Bir Göç Hikâyesi

The Ahıska Turks: An Unending Migration Story

İbrahim HASANOĞLU*

Özet

Yüzyıllar boyu yaşadıkları anavatanlarından 1944 yılında sürgün edilen Ahıska Türkleri, hâlihazırda dünyanın farklı coğrafyalarına dağılmakla birlikte anavatanları hariç ağırlıklı olarak sekiz farklı ülkede yaşamaktadırlar. Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüş konusu, Sovyet döneminde başlayıp günümüze kadar devam eden Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uluslararası boyut kazanan fakat hâlâ çözülmemiş somut bir sorun olarak kalmakta, buysa onları dünyanın farklı coğrafyalarına göç etmeye zorlamaktadır. Sürgün edildikleri topraklarda huzur bulamayan Ahıska Türkleri, kimi zaman toplumsal baskılara, kimi zaman da yerel yöneticilerin baskılarına maruz kalmaktadırlar. Defalarca muhacereye düşmüş, Sovyet coğrafyasının ücra köşelerine savrulmuş, bazıları Türkiye'ye, bazılarıysa ABD'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda çalışmada XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'ya göçle başlayan süreçte göç olgusunun her türlü biçimini yaşayan Ahıska Türklerinin Orta Asya'ya sürgün edilmesi, 1950'li yılların sonlarından itibaren Orta Asya'dan Azerbaycan ve Gürcistan'a, 1989 Fergana Olaylarını takip eden süreçte Özbekistan'dan Kazakistan, Rusya ve Azerbaycan'a göç nedenleri ve süreçleri incelenmektedir. Bununla birlikte 1990'lı yılların ilk yarısından itibaren başlayıp günümüze kadar devam eden post Sovyet coğrafyadan Türkiye'ye doğru gerçekleşen göçlerin nedenleri araştırılmaktadır. Son olarak ise 2004-2007 yıllarında Rusya'dan ABD'ye yapılan göçe sebep olan insan hakları ihlalleri üzerinde durulmakta, Ahıskalıları göç etmeye zorlayan nedenler tespit edilmektedir.

Anahtar kelimeler: Ahıska Türkleri, sürgün, göç, insan hakları, entegrasyon

Abstract

The Ahiskan Turks, who were expelled from their homelands in 1944 where they had been live in throughout the centuries, live mainly in 8 several countries excluding their homelands in spite of being dispersed to different regions of the world. The return of the Ahiskan Turks' to their homeland has gained an international aspect after the collapse of the USSR but has remained as an concrete open question yet and this has compelled them to migrate to the World's several countries. Ahiskan Turks, who have not felt at peace in the countries where they were deported to, have been exposed sometimes to the social pressures and sometimes to the oppressions of the local governments. They have got into the migrations heaps of times and been dispersed around at the backs of the beyond of the Soviet zone, some of them were obliged to migrate to Turkey and some to the USA. In this context, the study deal with the deportation of the Ahiskan Turks, who have lived through all the kinds of the

*Akdeniz Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü doktora öğrencisi, ibrasu116@yandex.com

migration phenomenon with the migration process to the Anatolia since the second half of the 19th century, to the Central Asia, the causes and processes of migrations from the Central Asia to Azerbaijan and Georgia since the end of 1950 and from Uzbekistan to Kazakhstan, Russia and Azerbaijan in the process following the events of Fergana in 1989. In addition to this, the reasons of the migrations, which started in the first half of 1990 and have continued until the present day and have taken place from the post-Soviet geography towards Turkey- are investigated. Finally, it is focused on the human right abuses causing migration from Russia to the USA in 2005-2007, and the factors compelling the Ahiskan Turks to migrate are identified.

Keywords: *the Ahiskan Turks, exile, migration, human right, integration*

İnsanların farklı coğrafyalar arasındaki hareketi bireysel ya da küçük topluluklar hâlinde olabildiği gibi, özellikle savaş durumlarında kitlesel düzeyde de olabilmektedir. Göç kısaca, ekonomik, toplumsal veya siyasal nedenlerle insanların bireysel ya da kitlesel olarak yer değiştirme eylemi olarak tanımlanmaktadır. Daha kapsamlı bir tanıma göre göç, çalışmak ve kendine daha iyi yaşam olanakları bulmak umuduyla insanların oturdukları yeri bırakıp başka yörelere giderek orada kesin ya da geçici olarak yerleşmeleridir. Bu tanımlar, göç olgusunu yer değiştirmekten öteye taşıyan bir unsur olarak "yerleşme" eylemini de vurgulamaktadır. Dolayısıyla göç, insanların belirli bir süreyi veya tüm yaşamlarını geçirmek için farklı bir yörede yerleşmelerini kapsamaktadır [Aksoy 2012: 293].

Göç gibi çok boyutlu bir sosyal olayın birçok sebebi olduğu kabul edilmekle birlikte göçün sebeplerini incelerken daima iki faktörü göz önünde tutmak gerekir. Birincisi göçmenin ilk bulunduğu mekân, ikincisi de göçten sonra vardığı mekân ile ilgili sebepler. Kişiyi göçe zorlayan asıl yurdundaki sebeplere "itici sebepler", yeni yerleştiği bölge ile ilgili sebeplere ise "çekici sebepler" denebilir. Bu konuda asıl dikkate alınması gereken husus göçün, göçmen gönderen memleketteki değişikliklerden mi, yoksa göçmen çeken yerdeki değişikliklerden mi kaynaklandığıdır. Göçmeni bunlardan hangisinin daha fazla etkilediği hususu, bize göçe yol açan sebeplerin aydınlatılması imkânını verir [Saydam 2010: 5]. İleride de görüleceği üzere Ahıska Türklerinin göç hareketlerinde daha çok itici sebepler ön plana çıkmaktadır. Bunda da tabii ki, onların defalarca yer değiştirmek zorunda kalmaları ve göç ettikleri yerlerdeki toplumsal düzen ve kültüre yabancı olmaları etkili olmaktadır. Bilindiği gibi günümüzdeki kitlesel nüfus hareketleri kaynaklı iki merkezi konudan biri uluslararası göçün düzenlenmesi, diğeri ise artan etnik farklılığın göç ülkeleri toplumları üzerindeki etkisidir. Yerleşimciler sıklıkla göç kabul eden ülke nüfusundan farklıdırlar: Gelenekleriyle, dinleriyle, kurumlarıyla, farklı olan toplumlardan gelebilirler. Genellikle farklı dilleri konuşurlar ve kültürel pratikleri farklıdır. Fiziksel görünüş veya kıyafet tarzı olarak gözle görünür biçimde farklı olabilirler. Bazı göçmen grupları belirli iş kollarında yoğunlaşırlar ve düşük gelir grubundaki insanların yaşadığı yerlerde ayrı bir yaşam sürerler. Farklılıklar genellikle etnik köken ve ırk kavramlarıyla özetlenir. Göç, çoğu durumda, etnik azınlıkları uzun bir süredir var olduğu toplumlardaki ayrımları ve çatışmaları daha da karmaşıklaştırır [Castles vd. 2008: 27-29].

Ahıska Türkleri 1944 yılında Orta Asya'ya sürgün edildiklerinde kendileri gibi Müslüman halkların arasında yaşamak zorunda kaldılar. Hatta gelenek ve görenek farklılıkları olsa da birlikte yaşadıkları topluluklar da kendileri gibi Türk kökenliyidiler. Fakat gerek 1989'da yaşanan Fergana olayları gerekse de 2010'da yaşanan Mayevka olayları, etnik ve dinî mensubiyetin aynı olmasının yerel halkla göçmenler arasındaki bağları yeteri kadar

sıkılaştırmadığı, hatta küçük bir kıvılcımın etnik çatışmaya neden olma ihtimalinin yüksek olduğunu göstermiştir.

Geride bıraktığımız on beş yılda önemli değişikliklerden birisi de uluslararası göçün yerel ve uluslararası siyasetin ana gündem maddesi hâline gelmesidir. Mesela Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönmelerini en çok destekleyen ülkelerin başında gelen Azerbaycan ve Türkiye, bu desteklerini Gürcistan ile ilişkilerini etkilemeyecek şekilde sürdürmeye çalışmaktadırlar. Ahıska Türklerinin yurtlarından sürgününün birincil sorumlusu olan Rusya Federasyonu (RF)'nda ise ülkede yaşayan yaklaşık 100 bin Ahıskalıya yönelik etnik ayrımcılık yapılmakta ve ülkeyi terk etmeleri için etnik ve siyasi baskı uygulanmaktadır. Çalışmanın ileriki bölümlerinde görüleceği gibi Rusya bu konuda kısmen başarılı olmuş ve yaklaşık 12 bin Ahıskalı ABD'ye mülteci olarak sığınmıştır. Rusya aynı zamana bu durumu Gürcistan üzerinde baskı aracı olarak da kullanmaya çalışmaktadır.

Ahıska Türkleri konusunda gerek Türkiye gerekse de uluslararası yazında çeşitli çalışmalar olmakla birlikte, bu araştırmalar ya bölge uzmanları tarafından betimleyici şekilde ya da Ahıska Türklerinin ana yurtlarına geri dönüşü sürecinde taraf olan ülkelerin, uluslararası örgütlerin ve düşünce kuruluşlarının perspektifleri doğrultusunda ele alınmaktadır. Ayrıca bu çalışmalarda ağırlıklı olarak Ahıska Türklerinin 1944 sürgünü üzerinde durulmaktadır. Sürgün kavramı, Ahıska Türklerinin kimlik oluşumunda kolektif travma özelliğiyle etkin bir faktör olsa da Ahıska Türklerinin yaşadıkları göçler de son derece önemli bir etkidir. Dolayısıyla Ahıska Türklerinin göç hareketleri ve bu göçlerin nedenleri incelendiğinde onların yaşadıkları travma çok daha iyi anlaşılacaktır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, anavatanları hariç dünyanın sekiz farklı ülkesinde onlarca farklı yerleşim birimine dağılan Ahıska Türklerinin ulusötesi¹ topluluğa dönüşmesinin başlıca nedeni olan sürgün ve göç hareketlerinin nedenlerini incelemektir. Bu çerçevede özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'ya göçle başlayan süreçle göç olgusunun her türlü biçimini yaşamış olan Ahıska Türklerinin anavatanlarından Orta Asya'ya ve oradan dünyanın farklı coğrafyalarına göç süreçleri incelenecektir.

1. Sürgün: Kafkaslardan Orta Asya'ya

Ahıska 250 yıl Osmanlı yönetiminde (1578-1828) kaldıktan² sonra 1828 yılında Çarlık Rusyası tarafından işgal edilmiş³ ve 1829 tarihli Edirne Antlaşması'yla Rusya'ya bırakılmıştır. 1917 yılında Rusya'da çarlığı yıkmalarıyla yeniden Osmanlı Devleti'ne katılan Ahıska, Osmanlı'nın I. Dünya Savaşını yenilgiyle bitirmesinin ardından kısa bir bağımsızlık dönemi

¹ Son dönem göç çalışmalarında önem kazanan göç edilen ülkeye entegrasyon, asimilasyon ve onun kültürüne uyum sağlama konularını göç edilen ülkelerle (*country of origin*) süre giden bağlar çerçevesinde ele alan ulusötesi yaklaşım ışığında Ahıska Türklerini analiz eden Ayşegül Aydıngün ve İsmail Aydıngün (2014: 8), Ahıska Türklerinin ulusötesi topluluk oldukları görüşünü savunmaktadırlar. Göç endeler ve arkada kalanlar arasındaki ilişkiler ulusötesi yaklaşım açısından çok önemlidir. Sınır ötesi göç olgusu, sınır ötesi bağların kurulmasına neden olmakta; telefon görüşmeleri, internetin çeşitli kullanımları, anavatanı yatırım, göç etmeyen aile fertlerine maddi destek, ziyaretler ve sınır ötesi evlilikler bu bağların kurulmasını mümkün kılan mekanizmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı ülkelerde yaşayan Ahıska Türkleri teknolojinin sağladığı bu olanakları etkin bir şekilde kullanmakta ve coğrafi yakınlıktan bağımsız toplumsal alanlar yaratarak kültürlerini, kimliklerini ve toplumsal dayanışmayı devam ettirmektedirler.

² Ahıska'nın Osmanlı Devleti'ne bağlanması konusunda bk: Kırzioğlu 1998: 274-296.

³ Ahıska'nın Çarlık Rusya'sı hâkimiyetine girmesi konusunda bk: Baddeley 1995: 201-208.

yaşadıktan sonra 1921 yılında Türkiye ile Sovyet Rusya arasında imzalanan Moskova Antlaşması sonucu yeniden Rusya'ya bırakılmıştır.⁴

Bolşevikler iktidara önce Rusya'yı sonra da tüm dünyayı herkes için insancıl ve müreffeh bir toplum yaratarak değiştirecekleri umuduyla gelmişlerdi. Fakat bunu başaramadıkları çok açıktı. Toplum karmaşa içerisindeydi ve eğer birçok şey başarılıysa bundan çok az insan faydalanabilmişti. Birçok yeni sistem yaratmış ve onlara yeni fırsatlar sunmuş; ancak aynı zamanda çok daha fazla insanı mağdur etmiş ve baskı altına almıştı. Bütün bunların üstüne, 1933'te Almanya'da Bolşevizm'i kökünden kazıyacağını ve Sovyetler Birliği'nin topraklarını, Alman halkının yerleşeceği *lebensraum* (yaşam alanı) olarak işgal edeceğini açıklayan Nazilerin iktidara gelmesi [Hosking 2011: 632-633], zaten paranoya düzeyi yüksek olan Sovyet yönetiminin halka karşı terör uygulamasının zeminini güçlendirmiş, bu da beraberinde topluma karşı baskı ve şiddetin daha da artmasını getirmişti.

Bu baskı ve şiddet II. Dünya Savaşı sırasında SSCB içerisindeki milletlerin topluca sürgün edilmesine kadar vardı ve "ihanet" ile suçlanan milletler yurtlarından sürgün edilmeye başlandı. 1941'de Volga havzasında ve başlıca Rus şehirlerinde yaşayan Almanlar Orta Asya ve Sibirya'ya sürüldüler. Bunu, savaşın sonlarına doğru Kırım Tatarlarının ve Kuzey Kafkasya halklarının göçü izledi.⁵ Bu halklar doğruya doğru yaklaşık bir ay sürecek yolculuk için, ilkel temizlik koşullarına sahip, su ve yiyeceğin çok az olduğu, herhangi bir sağlık hizmetinin sağlanmadığı, normalde büyük baş hayvanların taşındığı kamyon ve trenlere bindirildiler. Sürgün sırasında Tifüs salgını başladı ve sürgünün kurbanlarından birinin daha sonra aktardığı gibi, "*ölüleri uzak, terk edilmiş yerlerde verilen kısa molalarda, trenin hemen yanına, lokomotifin isinden daha kara bir karın içine gömmek zorunda kaldılar*" [Hosking 2011: 694].

Bu milletlerle aynı kaderi paylaşan Ahıska Türkleri de 1944 yılının 15-18 Kasım tarihleri arasında sürgün edilecekleri vagonlara toplanmaya başladılar. Ahıska, Adıgön, Aspinza, Ahılkelek ve Bogdanovka ilçeleri ve bunlara bağlı yaklaşık 220 köyden 91.095 kişi tahliye edilerek Orta Asya'ya sürgün edildi. Bunların 55.500'ü Özbekistan'a, 29.500'ü Kazakistan'a, 11.000'iye Kırgızistan'a yerleştirildi. Özbekistan'a yerleştirilenler ülkenin 7 vilayetindeki 43 ilçeye dağıtıldı. Bunlardan ağırlıklı olarak; Taşkent'e 13.131 kişi, Semerkant'a 14.946 kişi, Fergana'ya 8.613 kişi ve Andican'a 6.881 kişi yerleştirildi. Kırgızistan'da ise ağırlıklı olarak Oş'a 4.995 kişi, Talas'a 2.017 kişi ve Frunze'ye (Bişkek) yaklaşık 1.819 kişi yerleştirildi [Bugay 1995: 176-177].

Stalin sürgünlerinin Rus ve Sovyet İmparatorluklarıyla bütünleşmesi zor olan halkları cezalandırmak, tasfiye etmek ve stratejik olarak önemli bölgeleri boşaltarak, buralara daha sadık insanları yerleştirmek gibi emperyalist bir amacı olduğuna şüphe yoktur. Ahıska Türklerinin sürgünü de belki bu yüzdendi; fakat bu konuda gerçek bilgiye ulaşmak hâlâ zor olmakla birlikte birtakım verilere dayanarak fikirler yürütülebilmektedir. "Savaş zamanı düşmanla işbirliği yapma" iddiası belki sürgüne maruz kalan milletlerden bazılarının karşı ileri sürülebilir.⁶ Stalin'in baskı siyasetine maruz kalan milletler savaş zamanı ya işgalcilerle en fazla işbirliği yapmış olanlar ya da işgalcilere karşı en az direnmiş olanlardı ama seçilmeleri yine de

⁴ 1917-1921 döneminde Ahıska'daki siyasi faaliyetler konusunda bk: Dinç 2015: 347-357; Sürmeli 2001: 335-341 ve 648-672.

⁵ Savaş zamanı SSCB'de yurtlarından sürgün edilen milletler şu şekildedir: Koreliler, Finler, Almanlar, Karacaylar, Kalmıklar, Çeçenler, İnguşlar, Balkarlar, Kırım Tatarları ve Ahıska Türkleri. Bu milletlere ait yaklaşık 2 milyon 600 bin kişi sürgün edilmiş, bunların yaklaşık 500 bini sürgün zamanı ölmüştür. Ahıska Türklerinden ise sürgün sırasında 12.859 kişi hayatını kaybetmiştir [Ediev 2003: 302].

⁶ II. Dünya Savaşı'nda Kuzey Kafkasya ve Kırım'da Alman işgali konusunda bk: Motadel 2015: 249-324.

oldukça keyfiydi. Mesela Alman birlikleri hiçbir zaman, Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (ÖSSC)'nin tamamını işgal etmemişlerdi. Çekinerek de olsa işgalcilerle yine de işbirliği yapmış olan Kabardinler, Adigeler ve Çerkesler ise mahsun kalmışlardı. Bu eşit olmayan muamele, mülteciler tarafından zaman zaman Stalin'in Türk boylarına (Kırım Tatarları, Karaçaylar, Balkarlar, Ahıska Türkleri) ve evvelden haklarında kötü anıları olan Çeçen ve İnguşlara karşı özel bir düşmanlığı olduğu şeklinde yorumlanmıştır [Mühlen 2006: 250]. Stalin motifinin bu derece şahsi düşmanlıklara inhisar ettirilmesinin yeterli bir izah olup olmadığı şüpheli olsa da Almanların Ahıska'yı işgal etmediği kesindi ve düşmanla işbirliği iddiası sürgün sebebi olamazdı.

Sürgüne tanık olan birçok Ahıskalı, kendilerine "olası Alman işgaline karşı kendilerinin can güvenliği için geçici olarak daha güvenli bölgelere nakledileceğini" söylendiğini zikretmektedir. Savaş başlarken savaşın yaşandığı bölgelerde sivil halkın korunması veya cephe güvenliğinin sağlanması amacıyla Almanların sürgün edildiği iddia edilebilir. Fakat bu iddia, ne Ahıska Türklerinin ne de diğer Kafkasya halklarının ve Kırım Tatarlarının sürgün sebebini açıklamaktadır. Çünkü bu halklar, 1943 yılından itibaren (Stalingrad Savaşı'ndan sonra) sürgün edilmeye başladılar ve dolayısıyla bu dönemde muhtemel Alman saldırısına karşı cephe güvenliğinden bahsedilemezdi.

Askere alınan Ahıska Türkleri cephede savaşırken geride kalan kadınlar ve yaşlılar Ahıska-Borjom demiryolu hattının yapımında çalıştırılıyordu. Fakat sürgün kararı alındıktan sonra Ahıskalıların sınırdaki kaçakçılık ve Türkiye istihbaratı ile işbirliği yaptığı şeklinde söylentiler dolaşmaya başlayınca sınır orduları komutanı General Stahanov sınır birliklerinde bu yönde herhangi bir bilgi olmadığını ve aksine Ahıskalıların sınır güvenliğini sağlamada orduya yardımcı olduğunu rapor etti [Bobkov 2003: 331]. Dolayısıyla bu iddia da söylentiden öteye geçememektedir.

Sürgünlerin birlik cumhuriyetlerine özel hakların verildiği ve başta Gürcistan olmak üzere bazı muhtar cumhuriyetlerin topraklarını genişletmelerine müsaade edildiği bir sırada yapıldığını hatırlamak gerek. Gürcistan'ın topraklarını genişletme arzusunun sürgünde küçük de olsa rol oynadığı ihtimali bulunmaktadır. Nitekim sürgünden sonra Kabartay-Balkar, Kuzey Osetya ve Dağıstan toprakları kuzey savunma hatlarının güçlendirilmesi bahanesiyle Gürcistan'a verildi. Hâlbuki bu topraklar Rusya sınırları içerisindeydi. Tahliye edilen topraklara ağırlıklı olarak Ruslar yerleştirilse de bu toprakların büyük bir kısmı Gürcistan'a bırakıldı. Sadece Ahıska, Gürcistan sınırları içerisindeydi ve Ahıskalıların evlerine de Ermeni ve Gürcüler yerleştirildi. Dolayısıyla sürgünde Gürcistan faktörü doğrudan belirleyici olmasa bile sürgün kararı alındıktan sonra tahliye edilen topraklar konusunda Gürcistan faktörünün önemli rol oynadığı kabul edilebilir [Edlev 2003: 23].

Bununla birlikte Stalin, bu sürgünü Türkiye'nin kuzeydoğu topraklarını Gürcistan ve Ermenistan'a ilhak etmek için hazırlık mahiyetinde gerçekleştirmiş olabilir. 19 Mart 1945'te Türkiye Büyükelçisi ile görüşen SSCB Dışişleri Bakanı, Kars ve Ardahan topraklarının Sovyetlere verilmesini istedi. Sovyetler daha sonra Türkiye'ye verdikleri notalarla Kars, Ardahan ve Trabzon'u içine alan toprak talebinde bulunarak saldırgan niyetini açıkça gösterdi. Notaların verildiği sırada Türk sınırlarında Sovyet askeri birlikleri hazırlıklara başlamışlardı bile [Qasımlı 2013: 16-17]. Bu gelişmeler yaşanırken iki Gürcü profesörün Türkiye toprakları üzerindeki isteklerini dile getirdikleri makaleleri gündeme geldi. *Kommunist*, *Pravda* ve *İzvestiya* gibi gazetelerde yayınlanan makalede "Gürcü halkının Ardahan, Artvin, Oltu, Tortum, İspir, Bayburt, Gümüşhane, Giresun ve Trabzon bölgelerinden hiçbir zaman vazgeçmeyeceği" belirtiliyordu [Tellal 2013: 503-504]. Bu gelişmeler göz önüne alındığında Ahıskalıların sürgün kararı Türk-

Gürcü sınırını Sovyetlerin Türkiye'ye karşı herhangi bir harekâtına düşmanca tavır alabilecek şahıslardan temizlemek yolundaki kısa vadeli taktik hedeften daha fazlasını gerçekleştirmeyi amaçladığı düşünülebilir. Wimburns ve Wixman [1987: 156]. Gürcülerin yanı sıra karar verme sürecinde Ermenilerin Türkiye'nin kuzeydoğu yöreleri üzerindeki hak iddialarını yansıtan güçlü bir Ermeni tesiri olduğuna dikkat çekmektedirler. "Büyük Ermenistan"ı tekrar yaratmak kisvesi altında stratejik bir siyaset olarak ve ayrıca Ahıskalıların uzaklaştırılması hem Ermenilerin Türklerden geleneksel nefretine bir taviz, hem de tartışmalı vilayetlere Sovyet nüfusunun yerleşmesi için bir ön adım teşkil ediyordu. Bobkov [2003: 308] da bu görüşü teyit etmekte ve 1946 yılında Batı Ermenistan'ın Türkiye'den alınarak Sovyet Ermenistan'ı ile birleştirileceği yönde söylentiler dolaşmaya başladığını, hatta Sovyetleri bunu yapmaya Ermeni Taşnakların ittiğini, fakat Sovyet yönetiminin bunu yapmadığını belirtmektedir.

Buntürk [2007: 221-222] ise sürgünün Türkiye'nin Türk Dünyası ile iletişimini koparmak için yapılmış olabileceği üzerinde durmaktadır. Türkiye'den Azerbaycan üzerinden Türk Dünyası'na iki kol uzanmaktaydı. Birinci kol Nahçıvan ve Zengezur gibi Türk bölgelerinden Azerbaycan'a ulaşıyordu. İkinci kol ise Ahıska bölgesinden Borçalı'ya ve oradan Azerbaycan sınırlarına ulaşmaktaydı. Türkiye'yi Türk Dünyası'ndan ayırmak için Ruslar, Ermeni ve Gürcüleri kullanmışlardı. 1923'te Zengezur'u Azerbaycan'dan koparıp Ermenistan'a bağlamakla birinci kolun dirsekten aşağı kısmını kestiler. Nihayet 1944'te Ahıska Türklerinin sürgün edilmesi ile ikinci kol da dirseğin yukarisından kesildi. Anadolu'dan Çin sınırına kadar uzanan Türk köprüleri Rus, Ermeni ve Gürcülerin uzun süren çabalarından sonra geçici de olsa ağır şekilde tahrip edildi.

2. Azerbaycan: Kafkaslara Geri Dönüş

Stalin'in 1953'de ölümünden sonra Sovyetlerde kolektif liderlik ilkesi ilan edildi. Çok geçmeden Stalin'in gizli polisinin şefi olan ve Ahıskalıların sürgününü bizzat organize eden Lavrenti Beria yeni rejim tarafından idam edildi. Hükümetin halk üzerindeki kontrol yöntemleri biraz daha gevşedi. Stalin tarafından politik nedenlerle toplama kamplarına gönderilen pek çok insan serbest bırakıldı. Bunların bazıları Stalin tarafından idam edilmiş ya da toplama kamplarında ölmüştü. Hayatlarını kaybedenler ise ölümlerinden sonra beraat ettirilmişti [Vernadsky 2011: 530-531]. Stalin sonrası yerlerini güçlendirmiş bulunan yeni Sovyet önderleri birçok konuda Stalin'in politikalarına bağlı kalmadılar ve XX. Parti Kongresi'nden (1956) sonra diğer sürgün milletlere olduğu gibi Ahıska Türklerine yönelik de hukuki ve siyasi sınırlamalar kaldırıldı. Onlara buldukları yerlerden ve ülkelerden ayrılarak kendi istedikleri yerlerde yaşama izni verildi. Fakat bu izin diğer milletlerden farklı olarak vatana dönüşü kapsamıyordu. Her türlü siyasi zorluğa rağmen Ahıskalıları geri dönüş için çağrı, Kafkasların bir başka ülkesi, Azerbaycan'dan geldi. Azerbaycan yönetimi Özbekistan'daki tüm Ahıska Türklerini kabul etmeye hazır olduğunu bildirdi [Paneş vd. 1990: 16-17].

Azerbaycan yönetiminin Moskova nezdinde girişimlerde bulunmasıyla 31 Ekim 1957'de SSCB Yüksek Sovyet Prezidyumu 2 maddelik bir karar kabul etmiştir. Buna göre Gürcistan SSC'nin Acaristan ÖSSC ve Ahılkelek, Adıgün, Aspinza, Bogdanovka ilçelerinden Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'a göçürülen (Azerbaycanlılara)⁷ yönelik tüm sınırlamalar

⁷ 1930'lu yıllarda SSCB'deki Türk varlığını reddeden ve buna bağlı olarak Ahıska Türklerini Azerbaycanlı (*Azerbyadjanets*) olarak tanımlayan politikanın bir sonucu olarak Ahıskalıları Azerbaycanlı oldukları söylenmiş ve kimliklerine de Azerbaycanlı yazılmıştır. 1944 sürgün belgelerinde onlardan Türk olarak bahsedilirken 1957 kararnamesinde Ahıska Türkleri yine Azerbaycanlı olarak tanımlanmıştır.

kaldırılıyordu. Gürcistan hükümetinin ilgili bölgelere artık başkalarının yerleştirildiği, diğer ilçelere yerleştirmek için imkân olmadığı şeklindeki müracaatını da dikkate alarak bu insanların kendi isteklerine göre Azerbaycan'a göçebilecekleri belirtiliyordu. İlk küçük göçmen grubu 24 Haziran 1958 tarihinde Azerbaycan'a gelerek Saatlı ve Haçmaz rayonlarına (ii) yerleştirildi [Hacılı 2009: 62].

Azerbaycan Bakanlar Kurulu 24 Temmuz 1958'de aldığı kararla üzerine düşen yükümlülükleri yerine getireceğini bildirmiş ve göçmenlerle ilgili komisyon kurulmasına karar vermiştir. Buna göre, göçmenlere yeni evlerin yapılması için 10 yıllık faizsiz kredi, evlerin tamiri için ödenek, *kolhozlara*⁸ yerleşenlerin kolhoz vergilerinden muaf tutulması, geçim şartları ağır olanlara bir kereye mahsus maddi destek şeklinde yardımlar yapılması kararlaştırılmıştır [Piriyeva 2005: 16]. Görüldüğü gibi dönemin Bakü yönetiminin Ahıskalıların Azerbaycan'a gelmelerine sıcak bakmasının yanı sıra, Azerbaycan'a göçün bir diğer önemli nedeni de Azerbaycan halkının Ahıskalılara hem kültürel hem de dilsel olarak daha yakın olması ve Ahıskalılara karşı daha hoşgörülü davranmasıydı. Bununla birlikte birçok aile için Azerbaycan'ın Gürcistan'a coğrafi olarak yakın olması göçün önemli bir nedeniydi. Bu faktörler Azerbaycan'a göçü kolaylaştırmış, yaklaşık 25-27 bin Ahıska Türkü Azerbaycan'a göç etmiş ve kimliklerinde milliyet olarak Azerbaycanlı yazılmasında bir sakınca görmemiştir. Azerbaycan'a münferit göçler 1980'li yılların sonlarına kadar devam etmiştir. 1988 yılı verilerine göre Azerbaycan'da 39.800 Ahıska Türkü yaşamaktaydı [Piriyeva 2005: 16; Paneş vd 1990: 17].

Bir sonraki bölümde görüleceği üzere Fergana Olaylarından sonra Özbekistan'dan ciddi miktarda Ahıskalı Azerbaycan'a göç etmiştir. 1992 yılına gelindiğinde Azerbaycan 51.649 (10.574 aile) Ahıskalı göçmen kabul etmiştir. Mülteci statüsü alan bu Ahıskalılardan çoğu SSCB döneminde göç edenlerin yaşadıkları bölgelere yerleşmişlerdir. Fakat bu Ahıskalılardan bir kısmı Ermenistan'ın Azerbaycan'a saldırmasıyla başlayan Karabağ savaşından etkilenerek, bir kısmı da sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı Azerbaycan'ı terk etmiştir. Azerbaycan'daki Ahıskalılar 1990'lı yıllar boyunca ağırlıklı olarak Rusya'ya ve Türkiye'ye göç etmiştir. 1999 yılına gelindiğinde ülkede Azerbaycan vatandaşı olan 43.4 bin Ahıskalı kalmıştır. Tabii bu rakama kimliklerine "Azerbaycanlı" yazılanlar dâhil değildi ki, bunların sayısı da 40 binin üzerindeydi [Yunusov 2007: 132].

Vatanlarında daha çok tarımla uğraşan Ahıskalılar, Azerbaycan'da da hâlâ tarım toplum yapısı özelliklerini devam ettirmektedirler. Anavatanlarında olmadıkları ve iki defa sürgünle karşılaştıkları için içlerindeki korkuyu atamadıklarından dolayı geleceğe dönük program yapamamaktadırlar. Diaspora şartlarından tam anlamıyla kurtulabilmiş bir yaşam ve duygudan kendilerini sıyıramamışlardır. Sovyet dönemindeki kadar olmasa da dışlanma endişesi varlığını sürdürmekte, içe kapanıklık hâlâ devam etmektedir. Ailesel anlamda çok ciddi parçalanmalarla karşılaşmalarına ve büyük sıkıntılara maruz kalmalarına rağmen kültürel ve dini kimliklerini kaybetmemişlerdir [Erten 2014: 202-203].

3. Fergana Olayları: İkinci Sürgün

1985 yılında SSCB'de iktidara gelen Gorbaçov, Sovyet toplumunda derin gelişme sürecinden kaynaklanan acil bir değişimin gerektiğine inanıyordu. Bu değişimin başlamasındaki gecikme yakın gelecekte ülkede zor bir durum yaratacaktı. Bu da ciddi sosyal, ekonomik ve politik bir buhrana yol açacaktı. Dolayısıyla bir kısım geniş çaplı reform yapılması gerekmektedir. Bunların ilki *glasnost* (şeffaflık, açıklık) adını alan yeni ekonomi politikasıydı.

⁸ *Kollektivnoye Hozyaystvo*. SSCB'de tarım sektöründe örgütlenen birlikler olarak tanımlanırlar.

İkincisiyse *perestroyka* (yeniden yapılanma) idi [Gorbaçov 1988: 17]. Gorbaçov reformlarla ülkeye yeni bir güç ve dinamizm vermek isterken, aksine Sovyet sisteminin gerek içerideki gerekse de dünya kuvvet dengesindeki bütün "zaafalarını" açığa vurdu ve iktidarının dördüncü yılı tamamlandığında SSCB içerisinde ihtilaller ve şiddetli etnik çekişmeler başladı.

Bu etnik çatışmalardan biri de Özbekistan'ın Fergana Vilayeti'nde yaşandı. 90 binin üzerinde Ahıskalının Özbekistan'ı terk etmesine neden olan olayların etkenlerini Amelin [2010: 16] şöyle sıralıyor: "*Özellikle gençler arasındaki yüksek işsizlik oranı, halkın ihtiyaç duyduğu konut ve temel ihtiyaç maddelerindeki ciddi sıkıntı, sosyal adaletsizlik, yerel halkın manevi (dini) taleplerinin engellenmesi, etnik azınlıkların kültürel ve sosyal taleplerinin göz ardı edilmesi, dilsel problemler, yozlaşmış milliyetçi güçlerin kuvvetlenmesi, personel politikalarındaki hatalar, zor çevresel koşullar, demografik durumun kötüleşmesi, milletler arası ilişkilerdeki kültürel düzeyin zayıflığı, İslami köktencilikğin etkinliğinin yayılması, sürgün edilen halkların vatana dönme talepleri*". Fakat olayların Türkler ve Özbekler arasındaki etnik anlaşmazlık yüzünden yaşanmadığını iddia edenler de mevcuttur. Özbek ve Türklerin aynı dine mensubiyet ve dilsel benzerlikten dolayı sıkı bağ kurduğuna dikkat çeken Yunusova [2002: 195] Sovyet yönetiminin her zaman milletler arasında gerginlik yaratmaya yönelik tutumunun olduğunu, "parçala ve yönet" prensibiyle hareket ederek milletler arasında nefret ve güvensizlik uyandırmaya yönelik politika izlediğine vurgu yapmaktadır.

1989 yılının Mayıs'ında Fergana vilayetine bağlı Kuvasay şehrinde başlayan ve 3-12 Haziranda şiddetin doruk noktasına ulaştığı olaylarda resmî rakamlara göre 51'i Ahıska Türkü, 38'i Özbek ve 25'i farklı milletlerden olmak üzere toplam 112 kişi hayatını kaybetmiştir. 1.032 kişi yaralanmış, 856 ev ve devlet binası yakılmış ve yağmalanmıştır. Fergana vilâyetinin 15 ilçesine yayılan toplu olaylara farklı günlerde 70 bin civarında insan katılmıştır [Hasanoğlu 2014: 11]. Moskova çatışmaları durdurmak ve olayları kontrol altına almak için bölgeye askeri kuvvet sevk etmek zorunda kalırken, Gorbaçov bu çatışmalardan din faktörünü sorumlu tutarak, "İslami radikalizm dışlerini göstermiştir" şeklinde açıklama yapmıştır. Bazı Sovyet yetkililerine göreyse, Ahıskalıların bu sırada Özbekistan'ın egemenliği için çalışan Birlik Halk Cephesi'ni desteklememesi çatışmaların sebebiydi [Armaoğlu 2010: 1121-1122].

Olayların yaşandığı 1989 yılında SSCB'de toplam 207,5 bin Türk yaşarken bunların 106,7 bini Özbekistan'ın payına düşüyordu. Aynı yılın eylül ayı itibarıyla 50 binin üzerinde Ahıskalı Özbekistan'ı terk etmiştir. 1991 yılı itibarıyla ise yaklaşık 90 bin Ahıskalı Özbekistan'ı terk ederek Rusya, Azerbaycan, Kazakistan ve Ukrayna'ya göç etmek zorunda kalmıştır [Osipov 2004a: 178-180]. Olaylardan en çok etkilenen 17.393 kişi (3.319 aile) Moskova tarafından 11-17 Haziran 1989 tarihleri arasında tahliye edilerek RF'nin altı bölgesine (Belgorod, Voronej, Kurks, Kalininsk, Orlovsk, Smolensk) yerleştirilmiştir. Kazakistan'a ise 17.567 kişi (2.496 aile) kendi imkânlarıyla göç ederek ağırlıklı olarak ülkenin 3 bölgesine (Alma-Ata, Cambul, Çimkent) yerleşmiştir. Fakat 19 Temmuz 1989 tarihi itibarıyla bu ülkeden 12.199 Ahıskalı ayrılmıştır. Olaylardan sonra en çok göç alan ülke ise Azerbaycan'dır. Olayların yaşandığı tarihten itibaren 1 yıl içerisinde 40 binden fazla insan Azerbaycan'a göç etmek zorunda kalmıştır [Bugay vd 2003: 816, 821, 828].

4. Gürcistan: Vatan Yollarında

Ahıska Türklerinin Gürcistan'a dönüş meselesi, Sovyet döneminde başlayıp günümüze kadar uzanan, SSCB'nin dağılması sonrasında uluslararası boyut kazanan, ancak hâlâ çözülmemiş somut bir sorun olarak kalmaktadır. Yukarıda değinildiği gibi 1956 yılından sonra Ahıskalılara yönelik hukuki ve sınırlamalar kaldırılrsa da onlara anavatanlarına dönme izni

verilmedi. Fakat tüm zorluklara rağmen kırk kişilik ilk Ahıskalı grup 1950'li yılların sonlarında Gürcistan'a göç etmiştir. 1960'ların başlarında birkaç aile daha Batı Gürcistan'a göç etmeyi başarmış, fakat Tiflis'ten gelen talimatla buradan çıkarılmışlardır. Bu olayı, bir dönem KGB başkan yardımcılığı da yapmış olan Bobkov [2003: 332] şöyle anlatıyor: Gürcistan'ın sovhov⁹ ve diğer köy işleri yöneticileri onları (Ahıskalıları) hevesle işe alıyorlardı. Batı Gürcistan'a göç eden onlarca aile Öklid'de bulunan çay tarlalarında (plantasyon) işe yerleştirilmişlerdi. Ahıskalılar Tiflis'e ulaşınca kadar her şey normaldi. *Fakat Tiflis'ten acil emir geldi: Ahıskalılar Gürcistan'a alınmayacak, bütün gelenler dışarı atılacak, onları işe alan yöneticiler cezalandırılacak!* İşte böylece Ahıskalılar polis konvoyunun gözetiminde, bindirildikleri yük vagonlarıyla geldikleri yere geri gönderildiler. İnsanları soğuk vagonlarda bir kere daha ana yurtlarından sürgün ediyorlardı.

1969 yılında 250 aile Azerbaycan'dan Gürcistan'ın Civara kolhozuna göç etmiştir. Tüm baskılara ve engellere rağmen 1977 yılında birkaç aile daha Gürcistan'a göç etse de bunların bir kısmı ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. 1982 yılından itibaren Gürcistan'a yeni bir göç hareketi başlamış, 1990'lı yıllara kadar 1.270 Ahıska Türkü ülkenin farklı bölgelerine yerleşmiştir. Ahıskalıları karşı takınılan olumsuz tavra ekonomik sorunlar da eklenince bu göçmenlerin çoğu ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır [Sumbadze 2007: 215]. Öte yandan 1986 yılından itibaren Ahıskalıları vatana dönüş için Sovyet mercilerine bireysel olarak müracaat etmeye başlamış, 1986 yılında 1.217 aile başvuru yaparken 1989 yılına geldiğinde bu sayı 10.302 aileye ulaşmıştır [Bugay vd 2003: 822]. Fakat bu müracaatlar da sonuçsuz kalmıştır.

Gürcistan'da 1980'li yılların ikinci yarısına hâkim olan Sovyet karşıtı ve bağımsızlık yanlısı hareketler, 1988'den itibaren milliyetçi karaktere sahip siyasal örgütlenmelere dönüşmüştür. Bu yapılar, bir yandan Sovyet karşıtı siyasal bağımsızlık mücadelesini Kafkasların geneline taşırken, diğer yandan "Gürcistan Gürcülerindir" söylemi çerçevesinde, Gürcü milliyetçiliğini tetikleyerek Gürcistan'daki farklı etnik grupları ülkeye yabancılaştırmıştır [Çelkपालa 2012: 2]. Gürcistan'a girişi engellenmiş yaklaşık 800 Ahıskalı Ağustos 1990'da ülkenin kuzey sınırında toplanarak Ahıska'ya "barışçıl yürüyüş" yapacaklarını bildirmiştir. Fakat Gürcülerle görüşmeden sonra Ahıskalı göstericiler aşırı tepkiden çekinerek geri dönmüşlerdir. Ekim 1990'da ezici üstünlükle Gürcistan Meclis Başkanlığına (meclis başkanı aynı zamanda cumhurbaşkanlığı görevini de yapmaktaydı) seçilen Zviad Gamsahurdiya Ahıskalıların "yabancı" olduklarını deklare etmiş, onların Gürcistan'a gelişinin "iç savaşa" ve "şiddetli katliama" neden olabileceğini söylemiştir [Jones 1993: 16].

Gamsahurdiya'nın iktidardan devrilmesinden sonra ülkede hâkim olan ırkçı söylemde yumuşama başlamıştır. Bu dönem Gürcistan'da yaşayan Ahıskalıların esas problemi göçmen statüsünde bulunmalarıydı. 1993 yılında Vatandaşlık Kanunu yürürlüğe girince, bu tarihe kadar ülkede beş yıl yaşamış olan Ahıskalılar Gürcistan vatandaşlığı kazanmıştır. 1993 yılında 295 kişi Gürcistan vatandaşlığına girerken 1994-1997 yılları arasında hiçbir Ahıskalıya vatandaşlık verilmemiştir. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği ve AB'nin konuya müdahil olmasıyla Gürcistan vatandaşlığı yasasına Ahıska Türkleri ile ilgili 27. madde eklenmiş ve 1998-1999 yıllarında 36 Ahıskalı Gürcistan vatandaşlığı alabilmiştir [Buntürk 2007: 403-404].

Gürcistan yönetimi 1996 yılında "Gürcistan'dan Sürülen ve Vatana Dönen Meskhlerin Hukuki ve Sosyal Sorunlarını Çözmeye Yönelik Devlet Programı"nı ilan etmiştir. Buna göre Gürcistan, söz konusu nüfusu aklamak ve etnik kıyım sonuçlarını tedricen ortadan kaldırmak yoluyla çiğnenmiş haklarını iade etmeyi amaçlamaktaydı ve vatanlarına dönen Ahıskalıları

⁹ *Sovetskoe Hozyaystvo*-SSCB'de Devlet tarım işletmesi veya devlet çiftliği.

vatandaşlık verilecekti. Bu program çerçevesinde ilk aşamada yaklaşık 5.000 kişinin 1997-2000 yılları arasında aşamalı olarak Gürcistan'a dönüşü sağlanacaktı [Uravelli 2014: 36]. Fakat bu belge de kâğıt üzerinde kalmış ve 2000 yılına gelindiğinde Ahıskalılarından 1 kişi dahi Gürcistan'a alınmamıştır. 2005 yılına gelindiğinde Gürcistan'da kayıtlı 755 Ahıskalı varken bunların 163'ü çeşitli nedenlerden dolayı ülke dışında bulunmaktaydı. Geriye kalan 592 kişi ülkenin batısındaki Guriya ve İmeretiya bölgelerinde bulunan 24 yerleşim birimine dağılmış durumdaydılar. Ahıska'da ise sadece 45 kişi yaşamaktaydı [Sumbadze 2007: 215].

Gürcistan 1999 yılında Avrupa Konseyi'ne katılmış ve katılımın şartlarından biri olarak da Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönüşünü sağlamayı üstlenmiştir. Gürcistan bu çerçevede Avrupa Konseyi'ne katılımından itibaren 2 yıl içerisinde Ahıska Türklerinin geri dönüşü için yasal çerçevenin oluşturulacağını, 3 yıl içerisinde geri dönüş sürecinin başlatılacağını ve katılımdan itibaren 12 yıl içerisinde süreci tamamlayacağı yükümlülüklerini üstlenmiştir. Böylece Gürcistan, Konseye giriş şartı olarak geri dönüş sürecini 2011 yılına kadar bitirmeyi taahhüt etmiştir. Fakat bu taahhüde rağmen Şevarnadze'nin başkanlığı zamanında Gürcistan taahhüdün gereklerini asla yerine getirmemiştir [Modebadze 2009: 122-123]. Uzun süren hukuki ve siyasi süreçlerin ardından Gürcistan Parlamentosu Temmuz 2007'de "Eski Sovyetler Birliği Tarafından 20. yüzyılın 40'lı yıllarında Gürcistan'dan Zorla Göçe Tabi Tutulan Şahısların Geri Dönüşü Hakkında Gürcistan Cumhuriyeti'nin 5261-PC Sayılı Kanunu" kabul ederek Ahıska Türklerinin vatanlarına dönüş sorununun çözümünde önemli bir adım atmıştır.¹⁰ Bu yasa çerçevesinde 2008 yılında başlayan başvurular 1 Ocak 2010 tarihi itibarıyla bitmiştir. 5.841 ailenin (8.900 kişi) vatana dönüş başvurusu kabul edilmiştir. Başvuru yapanlardan 5.389 aile Azerbaycan'da yaşayan Ahıskalılarından oluşurken geri kalan 452 aile Kırgızistan, Türkiye, Rusya, Özbekistan, Kazakistan ve Ukrayna'daki Ahıskalılardır [Trier vd. 2011: 42-44]. Fakat 2015'in ilk ayı itibarıyla Gürcistan sadece 500 kişiye dönme müsaadesi vermiştir [Zeyrek 2015: 29].

5. ABD: Bilinmeze Doğru Yolculuk

Yukarıda değinildiği gibi Fergana Olaylarından sonra Özbekistan'dan yaklaşık 17 bin kişi tahliye edilerek RF'ye yerleştirilmiştir. Bunun yanı sıra Özbekistan'ın Taşkent, Sırderya ve Semerkant bölgelerinden ilk aşamada 4 binden fazla insan kendi imkânlarıyla Rusya'nın Krasnodar ve Stavropol bölgelerine ve Kabardino-Balkar ÖSSC'ye göç etmiştir. Göçmenlerin geldiği ilk günlerden yerli halkın tepkisi artmaya başlamış, etnik çatışma meydana gelmemesi için parti ve mahallî organlar güvenlik tedbirleri almak zorunda kalmıştır. RSFSC Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcısı Gorshkov'un imzasını taşıyan resmi bir yazıda göçün engellenmesi için acil önlemler alınması talep edilmiş ve Ahıskalıların Özbekistan'daki eski yerlerine geri dönmeleri için destek verilmesi istenmiştir [Hasanoğlu 2014: 12]. Fakat göçmen sayısında azalma olmamış daha sonraki yıllarda da Rusya'nın güney bölgesi göç almaya devam etmiştir. Göçler devam edince hem yerel halk hem de yerel yöneticiler göçten rahatsız olmaya başlamış, hoşgörüsüzlük artmış ve Ahıska Türklerine karşı gösteriler yapılmıştır. İlk toplumsal tepki daha 1991'de Türklerin dışarı atılması talebiyle başladı. Bu eylem nedeniyle 30 aile evlerini terk ederek göç etmek zorunda kaldı. Fakat Türk karşıtlığı sürekli artmaya devam etti ve 1994'te

¹⁰ Ahıska Türklerinin vatana dönüş sorununun uluslararası hukuki boyutu ve Gürcistan'ın yükümlülükleri konusunda bk. Hasanoğlu 2015: 75-105.

Varenikovskiy köyünde Türklere yönelik *pogrom*¹¹ yapılmasına kadar vardı. Pogromun ardından 20 aile Krasnodar'ı terk ederek Türkiye'ye göç etti. 1994-1996 döneminde önemli sayıda Ahıskalı Çeçenistan savaşının ortasında kaldı. Savaş yerlerinden göç etmek zorunda kalan Ahıskalılar Stavropol'un sınır bölgelerine yerleşti. Mart 1995'te Ahıskallılara yönelik polis-kazak¹² ortak baskınları yapılmaya başladı ve aralıklarla devam etti. 1995 yılında 250 aile daha Krasnodar'ı terk etmek zorunda kaldı [Kuznetsov 2007: 148].

2002 yılı nüfus sayımının ardından Rus basını iftiharla Rusya'nın ABD ve Almanya'dan sonra göçmen yoğunluğu en fazla olan üçüncü ülke olduğunu duyuruyordu. Rusya 1989-2002 yılları arasında 11 milyon göçmen almıştı. Bu dönemde Rusya vatandaşlığı alan Ahıskalı sayısız 15-17 bin arasındaydı ve Krasnodar'da yaşayan Ahıska Türklerinin büyük çoğunluğu, son sayfasında geçici kayıt damgası bulunan eski Sovyet pasaportu taşıyordu. 2002 yılında değişen vatandaşlık kanunundan sonra geçici kayıt yaptırmak bile neredeyse imkânsız hâle geliyor ve ülkeyi tamamen terk etmeyi gerektiriyordu [Korlouchkina 2009: 39-40, 44]. Ahıskalıların Krasnodar'a göç etmesinden rahatsızlık duyan yerel otoriteler onlara yönelik özel kararlar kabul ederek onların temel haklarını sınırlıyordu. Mülkiyet ve çalışma haklarına sınırlamalar getirilmiş, sosyal ve sağlık güvencesinden yoksun bırakılmışlardı. Evlenmek isteyenlere resmi nikâh kuyulmuyordu, yeni doğan çocukların doğum belgelerinde babaları ile ilgili bilgilere yer verilmeyordu, pasaport veya diğer kişisel belgeler temin edilemiyor, orta öğretimin sonrasına eğitimlerine devam edemiyorlardı. Yerel otoritelerce periyodik olarak korkutma, yıldırma ve kovuşturma kampanyaları düzenleniyor ve yapılan etnik temizlik resmi olarak itiraf ediliyordu: "Ahıskallılara, onları gitmek zorunda bırakmak için dayanılmaz hayat koşulları hazırlanıyor" [Osipov 2004b: 7].

Yerel yöneticilerin çabaları kısmen de olsa başarılı olmuş ve Ahıska Türkleri son çare olarak bölgedeki durumu ABD'nin Rusya'daki makamlarına iletmıştirlir. 2004 yılına gelindiğinde ABD yönetimi, Ahıska Türklerinin ABD'ye iltica etmesini sağlayacak göç programını açıklamıştır. Programa göre 2004 yılından itibaren Ahıska Türkleri ABD'ye mülteci statüsünde kabul edilecekti ve bunun için bazı kriterler gerekiyordu: Başvuru sahibi etnik olarak Türk olduğunu kanıtlamalı, 2004 yılından önce Krasnodar'da yaşadığını kanıtlamalı, Özbekistan'dan kaçmış olmalı ve RF'de tam entegrasyon konusunda zorluklar yaşamış olmalı idi [Swerdlow 2006: 1864].

2004 yılına kadar Krasnodar'da 11.999 Ahıskalı yaşamaktaydı. Bunların sadece 4.943'ü Rusya vatandaşı iken 744 kişi göçmen kartı almış eski SSCB vatandaşıydı. Şubat 2005 itibarıyla Rusya vatandaşı olmayan ve Rus vatandaşlığından imtina eden yaklaşık 21.000 kişinin (6.018 aile) ABD'ye mülteci olarak gitmesi kabul edilmişti. Bununla birlikte RF'nin Stavropol, Rostov ve Volgograd bölgelerinden ve Kabardina-Balkar ve Kalmıkya Özerk Cumhuriyetlerinden 10 bin civarında kişi ABD'ye gitmek için başvuruda bulunmuştu. Krasnodar bölge yönetiminin verilerine göre 2005 yılında Krasnodar'dan 5.031 Ahıskalı ABD'ye göç etmiştir. Bu rakam 2006

¹¹ *Pogrom*. Dinî, etnik veya siyasî sebeplerle bir gruba karşı yapılan şiddet hareketleridir. Bu şiddet hareketleri genellikle ev, işyeri veya ibadet yerlerini tahrip etmek, insanları dövmek, yaralamak, tecavüz etmek veya öldürmekten oluşur.

¹² Kazakların kökenine ilişkin çok farklı görüşler bulunmaktadır. En yaygın görüş, Kazakların çoğunun Doğu Slav kökenli olduğu, ancak zaman içinde Tatar, Rus, Ukrain gibi farklı etnik unsurların da bu grubun bir parçası hâline geldiğidir. Aslında etnik olarak heterojen olan Kazaklar yaşadıkları bölgenin adıyla anılmaktadır. Krasnodar bölgesinde bulunan Kazakların - çoğunlukla Kuban Kazakları- Osmanlı-Rus savaşlarına dayanan Türk karşıtı tutumları Ahıska Türklerine yönelik olumsuz yaklaşımlarının kökenini oluşturmaktadır.

yılında 9.314'e, 31 Ocak 2007'deyse 10.852'ye çıkmıştır. Bunların %8'i RF vatandaşı iken, %41'i RF vatandaşı değildi (vatansızdı) [Mamayev 2012: 286-287]. ABD'ye Rusya'nın Krasnodar bölgesinde yaşayan yaklaşık 12 bin Ahıska göç ederken yaklaşık 100 bin Ahıskalı hâlâ Rusya'da yaşamaya devam etmektedir.¹³

ABD'ye göç eden Ahıskalılar 100-200 hanelik gruplar halinde ülkenin 20 eyaletinde yaklaşık 60 şehre iskân edilmişlerdir. ABD'deki Ahıskalı nüfus bir mülteci programı kapsamında gelişigüzel dağıtıldıkları ve henüz yerleşme aşamasında buldukları için son derece hareketli bir nüfustur. Mesela Colorado'ya ilk yerleştirildiklerinde 130 aile olan Ahıskalıların yarıdan fazlası tekrar başka eyalet ve şehirlere göç etmiştir [Alptekin 2012: 54]. Yaklaşık 200 yıldır sürgün ve yer değiştirme politikalarından ötürü hayatta kalma mücadelesi veren Ahıska Türklerinin ABD'de görece arzu ettikleri bir ortam içerisinde buldukları görülmektedir. Ancak kültürün yaşamın her boyutuyla ilişkisi nedeniyle sürgünün izleri hafızalarda taşınmakta ve kendisini kimlikle ilintili formlar içerisinde sıklıkla hissetmektedir. Sürgün bilinci ve gelecekle ilgili kaygılar mevcudiyetini korurken bu durum vatandaşlık hakkı ve yerleşme imkânlarının elde edilmesiyle biraz yumuşamış görünmektedir. Temel sorunsal ise içe dönük sosyal yapıların oluşma tehdididir ve orta yaş kuşağı ve üzerinin dış gruplarla ilişkisi yok denecek kadar azdır [Kolukirik 2011: 184].

ABD dışındaki Ahıska Türklerinin önemli bir kısmı tarafından üçüncü bir sürgün olarak değerlendirilen Amerika'ya göç, Amerika'daki Ahıska Türkleri tarafından çoğunlukla son derece farklı anlatılmaktadır. Herhangi bir kimlik belgeleri olmadığı için Krasnodar'da hiçbir yere gidemeyen Ahıska Türkleri için Amerika'ya göç, elbette bir çaresizliğin sonucudur ki, bunu zaten kendileri de dile getirmişlerdir. Ancak vatan ve akraba hasretini çekmeye devam etseler de, sadece insan olmaktan dolayı Amerika'da otomatik olarak sahip oldukları hakların mutluluğunu yaşadıklarını da açıkça ifade etmektedirler. Yapılan etnografik çalışmalarda elde edilen verilere göre, akraba hasretini teknolojinin sağladığı olanaklarla veya onları ziyaret ederek gidermeye çalışan Ahıska Türkleri, toplumsal ağlarını, kültürlerini ve geleneklerini muhafaza etme çabasından hiç vazgeçmemektedirler [Aydingün vd. 2014: 129-130].

6. Türkiye'ye Göç

Ahıskalıların Türkiye'ye göçü iki döneme ayrılabilir. İleri Ahıska'nın Rus hâkimiyetine girdiği 1829 yılından Cumhuriyet'in kurulduğu 1923 yılına kadarki dönemi kapsamaktadır. İkinci dönem ise SSCB'nin yıkıldığı 1991 yılından günümüze kadar devam eden göç sürecidir.

6. 1. Edirne Antlaşması'ndan Bolşevik Devrimi'ne

Bu dönem Ahıska Türklerinin Anadolu'ya göç sebepleri büyük oranda diğer Kafkasya halkları ve hatta Kırım Tatarları'nın göçleriyle benzerlik göstermektedir ve daha ziyade itici etkenlerin ön planda olduğu görülmektedir. Yani Rusya'nın göç etmek zorunda kalanlara karşı yürüttüğü politikalar göçün temel etkenidir. Saydam [2010: 81], hem Kırım hem de Kafkas göçlerine yol açan temel sebepleri şu şekilde belirtmektedir: Rusya'nın buradaki unsurlara

¹³ 2010 yılı sayımlarına göre Rusya'da 105.058 "Türk" ve 4.825 "Ahıska Türkü" yaşamaktadır (Federalnaya Slujba Gosudarstvennoy Statistiki, 2012: 89). Tabii "Türk" kategorisine sadece "Ahıska Türklerinin" dâhil olmadığı gibi "Ahıska Türklerinin" çoğunun da kendini sadece "Türk" olarak ifade ettiği bir gerçektir. Ayrıca sayım zamanı insanlar milliyet sorusunda pasaportlarında yazılan bilginin kastedildiğini düşünmüş olabilirler. Sovyet pasaportlarında ise -ki hâlâ Rusya'daki Ahıska Türklerinin bir kısmının sahip oldukları tek belge budur-birçok Ahıskalı Azerbaycanlı, Özbek, Kırgız veya sadece Türk olarak yazılıydı.

düşmanlık içerisinde bulunması, onlara güvenmemesi, mutlak anlamda güvendiği toplulukları bu bölgelere yerleştirmek amacıyla, bölgedeki yerli halkı daha iç bölgelere sürmek istemesi, buna da halkın şiddetli tepki göstermesidir. Silahlı direnişe mecali kalmayan bu insanlar, kendilerine yakın bildikleri, hükümdarlarını "halife" tanıdıkları Osmanlı Devleti'ne göç etmeyi kurtuluş için tek çare olarak görmüşlerdir. Rusya'nın çok yönlü baskılarına karşılık Osmanlı yönetiminin her çeşit dini ve etnik gruba hoşgörülü ve merhametli yaklaşımı, Müslümanların dışındaki toplulukların da göç etmelerine yol açmıştır. Bunun yanı sıra, her ne kadar Müslüman göçlerinin çoğu, Güney Kafkasya'dan çıkıp doğu Anadolu'ya geçme göçü idiye de; alış-veriş, iş bulup çalışma amaçlarıyla ve aile bağlantıları nedeniyle önemli ölçekte süre giden göçler dahi vardı. Müslüman göçebeler özgürce siyasal sınırları aşıyorlardı. Göçe zorlanmış kişilerin Anadolu'ya yeni sızmaları, Anadolu'nun doğu yanındaki Müslüman dindaşlara Kafkasya'dan haberler ulaştırıyordu. Doğuda, Kafkasyalı bir Müslüman kendisini Kafkasyalı bir Ermeni'ye olmandan çok daha fazla, Anadolu'ya yakın hissedirdi [McCarthy 1998: 23].

Rusların 1853'te Osmanlı'ya saldırmasıyla yeni bir Osmanlı-Rus savaşı başladı. Tarihe Kırım Harbi adıyla geçen bu savaşta Osmanlı Devleti Batum cephesinde yerli ahalinin desteğiyle Ruslara karşı açık bir üstünlük kazandı. Posof'ta yerleşmiş Ahıskalı muhacir öncülerin desteğini alan Osmanlı ordusu Ahıska üzerine yürüdü ve Rusları püskürttü. Türk askeri Vale'de ahali tarafından sevinçle karşılandı. Fakat Osmanlı orduları daha sonra yenilince Ruslar "*Türklerin gelişine sevinip yardımda bulundunuz*" diye Ahıska'da katliamlar yapmış ve ahalinin mallarını yağmalamıştır [Zeyrek 2006: 21].

Ahıska Türklerinin Osmanlı topraklarına gelip yerleşme arzularına farklı dönemlerde rastlansa da, bu isteğin XIX. yüzyılın ikinci yarısında daha da arttığı görülmektedir. Öyle ki, savaş sonrasında ve özellikle 1861 yılında Erzurum Valisi, Ahıska'dan 2.500 ailenin Osmanlı tabiiyetine geçmek için izin talebini Sadaret makamına bildirmiştir. Kitlelerin Anadolu'ya göçü 1865 yılına kadar sürmüştü, bu tarihten sonra da göç münferit olarak devam etmiştir [Günay 2012: 127]. Zeyrek [2008: 58] Rus yönetiminin bir taraftan baskı yaparken diğer taraftan da halkı göçe teşvik ettiğini belirtmektedir: Dini kılıkli manzumeler yazdırılarak cami önlerinde halka dağıtılıyordu. "*Ne durursun hicret eyle*" nakaratlı bu manzumelerde özetle şöyle denilmektedir: "*Buralar kâfir eline geçti, artık buralarda duramayız, biz de kâfir oluruz, ileride torunlarımız bizi lanetle anarlar, mutlaka göç etmeliyiz.*"

Osmanlı ile Rusya arasında yapılan 1877-1878 savaşını Osmanlı Devleti'nin kaybetmesi ile Rusya bu kez de Kars, Batum ve Ardahan'ı almış [Kurat 2014: 374] ve Kafkasya'dan yeni bir göç dalgası başlamıştır. 1878 yılından sonra bazı Ahıskalıların Osmanlı Devleti'ni belli bir süre için ziyaret etme arzularını beyan eden dilekçeler vererek kısa süreliğine Anadolu'ya geldikleri, ardından da iltica talepleri olduğu görülmektedir. 1886 yılında Tiflis, Ardahan, Ahıska, Kars, Çıldır ve Batum gibi yerlerden 5 binin üzerinde kişinin Osmanlı'ya sığınma talebinde bulunması üzerine Osmanlı hükümeti Rusya Devleti nezdinde girişimlerde bulunmuştur [Günay 2012: 127]. Daha sonraki yıllarda da küçük gruplar hâlinde göçler yaşanmıştır. Mesela 1892 yılında 40 hane ve 282 nüfustan oluşan Ahıska muhaciri Samsun limanına, 1893 yılının sonlarında 270 kişilik bir grup yine Samsun limanına, 1894'te 200 kişilik bir grup daha gemiyle Samsun limanına gelmiştir [Günay 2012: 128].

Ekim 1917'de gerçekleşen Bolşevik Devrimi ile Rusya'da Çarlık yıkılmış, yerine Bolşeviklerin önderliğinde komünist yönetim kurulmuştur. Ahıska ve Ahılkelek nahiyeleri halkı da Sovyetlerin ilan ettikleri "Barış Dekreti" ve "Rusya'daki milletlerin haklarına ait deklarasyona" dayanarak Nisan 1918'de Türkiye'ye katılma isteklerini bildirmişler ve Osmanlı hükümeti bu isteği kabul etmiştir. Haziran 1918'de Batum'da Gürcistan ile yapılan anlaşma sonucu Türkiye,

Batum şehri ve sancağından başka Ahıska ve Ahılkelek nahiyelerini de almıştır [Kurat 2014: 474-476]. Fakat Osmanlının savaşı yenilgiyle bitirmesi sonucu Türk askerleri Ahıska dâhil olmak üzere Kafkasya'yı terk etmek zorunda kalmıştır. Türk askerlerinin tahliye hazırlıklarına başlamasıyla bölge halkı 9. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa'ya başvurmuştur. Yakup Şevki Paşa gelen heyetlere "halkın can, mal ve ırzlarının korunması için Osmanlı Devleti'nin gayret sarf edeceğin" söylemesine rağmen bilhassa Ahıska, Ahılkelek ve İğdir halkı göç etmeyi düşünmeye başlamıştır. Durumun ciddiyetini bir telgrafla Başkumandanlık'a bildiren Paşa: "Ahalinin, duyduğu endişe ve güvensizlikten dolayı göç etme faaliyetlerine başladığını, kendisinin iknâya çalıştığını ancak halkın göç etmekte kararlı olduğunu, bir kısım halkın ise memleketlerini Ermeni ve Gürcülere vermemek için müdafaaya hazırlandıklarını, bu amaçla teşkilâtlandıklarını, Ahıskalıların ise geçici bir hükümet kurduklarını" ifade etmiştir [Dinç 2015: 352]. Ahıskalıların Türkiye'ye göçü Sovyetlerin sınır kontrollerini sıkılaştırdığı 1930'lu yıllara kadar devam etmiştir. Türkiye'ye göçün ikinci aşaması SSCB'nin çöküşüyle başlamış ve hâlâ sürmektedir.

6. 2. SSCB'nin Çöküşünden Bugüne

Ahıskalılar SSCB'nin son dönemlerinde ve özellikle 1989 Fergana Olaylarının ardından ısrarla Türkiye'ye göç etme isteklerini ilgili mercilere iletmelerinden sonra, Sovyet makamları Türkiye'nin kabul etmesi halinde böyle bir göçe izin verilebileceğini bildirmiştir. Türkiye, Ahıska Türklerinin çoğunluğunun arzusuna da uygun olarak mümkünse eski topraklarda veya başka bir yerde topluca yerleştirilmeleri için gerekli girişimlerde bulunulması, Ahıska Türklerinin millî birliklerini muhafaza ve idame ettirmek için eğitim ve sosyo-ekonomik alanda kendilerine yardımcı olunması şeklinde bir cevapla göç talebini reddetmiştir. Ancak bunun mümkün olmaması hâlinde Türkiye'ye göçe sıcak bakmışlardır [Alım vd. 2006: 309-310]. Fakat artan talepler ve müracaatlarla konu yeniden gündeme gelmiş ve göç için çalışmalar başlatılmıştır. Ahıska Türkleri Türkiye'ye toplu şekilde 3835 numaralı "Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun" çerçevesinde 1992 yılında getirilmiştir. Bu kanunun 1. maddesinde, "Eski Sovyetler Birliğini oluşturan cumhuriyetlerde dağınık halde yaşayan ve Ahıska Türkleri olarak adlandırılan soydaşlarımızdan Türkiye'ye gelmek isteyenler, en zor durumda bulunanlardan başlamak üzere, Bakanlar Kurulunca belirlenecek yıllık sayıyı aşmamak kaydıyla, serbest veya iskânlı göçmen olarak kabul olunabilirler" denmekteydi [T.C. Resmî Gazete, 11 Temmuz 1992]. Bu kanuna dayanarak Bakanlar Kurulu 1992 yılında 150 aile, 1993 yılında ise 350 ailenin Türkiye'ye kabulüne karar vermiştir. 1992 yılı için planlanan göç Azerbaycan'dan 30 ailelik ilk kafilenin gelmesiyle 1993 yılında başlamış ve Mayıs 1994'te Özbekistan'dan 30 ailelik kafilenin gelmesiyle gecikmeli olarak tamamlanmıştır. 1993 yılında getirilmesi planlanan 350 aile ise gerek bölgede ve gerekse de Türkiye'de yaşanan siyasi ve sosyo-ekonomik gelişmelerden dolayı Türkiye'ye getirilememiştir [Alım vd 2006: 310-311].

Daha sonra post Sovyet coğrafyadan Türkiye'ye doğru Ahıskalıların münferit göçleri farklı güzergâhlardan devam etmiştir. Bu güzergâhları Aydınğün [2007: 243] şu şekilde tespit etmiştir: İki Fergana-RF-Azerbaycan-Türkiye yoludur.¹⁴ İkinci yol Özbekistan-RF-Türkiye yoludur.

¹⁴ Türkiye'ye serbest göçle gelen Ahıska Türklerinin büyük çoğunluğunu Özbekistan'dan göç edenler oluşturmaktadır. Bunların bir kısmı 1960'larda ve 1970'lerde Özbekistan'dan Azerbaycan'a göç edenlerdir. Büyük bir kısmıysa Fergana Olayları sonrasında Özbekistan'dan tahliye edilen veya kendi olanaklarıyla göç etmek zorunda kalanlardır. Tahliye edilenler RF'nin çeşitli bölgelerine yerleştirildiklerinden Türkiye'ye göç için izledikleri en yaygın göç yolu budur.

1989'da, Özbekistan'ın Fergana dışındaki bölgelerinden Rusya'nın Kabardino-Balkar ve Çeçenistan Özerk Cumhuriyetlerine göç eden Ahıska Türkleri daha sonra Türkiye'ye göç etmişlerdir. Üçüncü yol, Özbekistan'ın değişik yerlerinden Azerbaycan'a, oradan da Türkiye'ye göç yoludur. Dördüncü yol Özbekistan-Kırgızistan/ Kazakistan-Türkiye yoludur. Fergana Olayları sonrasında Kazakistan ve Kırgızistan'a göç eden Ahıska Türklerinin bir kısmı bu ülkelerden Türkiye'ye göç etmişlerdir. Beşinci yol ise Özbekistan-Gürcistan-Azerbaycan-Türkiye yoludur. Özbekistan'dan Gürcistan'a göç eden Ahıska Türkleri burada yaşayamayınca Azerbaycan'a, daha sonra da Türkiye'ye göç etmiştir. Bu göçler artarak devam edince Türkiye'de iktidarda olan hükümetler de çeşitli aralıklarla yasal düzenlemeler yaparak Ahıskalıların ikamet izni ve vatandaşlık almalarına kolaylık sağlamıştır. Mesela 2009 yılında, 3835 sayılı kanuna geçici bir madde eklenerek 01.01.2009 tarihinden önce ikamet tezkeresi alan ve Türkiye'de ikamet eden Ahıska Türklerinin, ilgili maddenin yürürlüğe girişinden itibaren 3 ay içerisinde vatandaşlığa müracaat etmeleri durumunda Türk vatandaşlığına alınarak çifte vatandaşlık verileceği kararlaştırılmıştır. Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Kabulü ve İskânına Dair Kanunun 1992 yılında kabul edilmesinden 2011 yılına kadar 19.527 Ahıskalı Türkiye vatandaşlığı almıştır. Yine 2011 yılı itibariyle 11.231 kişi de Türkiye'de ikamet izni ile göçmen statüsünde yaşamaktadır [www.tbmm.gov.tr, 06.02.2015].

Bu dönem Türkiye'ye göçte hem itici hem de çekici etkenler ön plana çıkmaktadır. Bursa'ya yerleşen Ahıskalıları yönelik yapılan bir anket çalışmasında, Ahıskalıların göç edilecek yer olarak Türkiye'yi seçmelerinde özellikle çocukları ve kendileri açısından taşıdıkları sosyal ve kültürel gelecek endişesinin etkili olduğu görülmektedir. Neden Türkiye'ye göç ettiniz sorusuna verilen cevaplarda en büyük grubu, "çocuklarını Türk kültüründe yetiştirmeme arzusu" (47) ve "Türkiye'ye duyulan özlem" (39) nedeniyle göç edenler oluşturmaktadır. Ankete cevap verenlerin %10'luk kısmı ise, anketteki diğer seçeneğini işaretlemiş ve açıklama olarak, "kendi vatanım gibi hissettiğim için" gibi millî duygularını ifade etmiştir [Yılmaz vd 2014: 11]. İstanbul'da yaşayan Ahıskalıların Türkiye'ye göç nedenlerinin araştırıldığı anketteyse sorguya katılanların %88.8'i "Türk olduğumuz için ve vatana yerleşmek için" yanıtını vermiştir. Sorguya katılanların %8.8'i "milliyetçilik yapıldığı için", %8.8'i "çocuklarımızın eğitimi ve geleceği için", %5.9'u "işsizlikten dolayı", %5.9'u "akrabalarımız Türkiye'ye göç ettiği için", %5.9'u "Türkiye'de eğitim almak için", %5.9'unda ise "Türkiye bize sahip çıktığı için", "orası bize yabancı ülke olduğu için", "dilimizi ve dinimizi kaybetmemek için", "geleceğimizi düşündüğümüz için" seçeneklerini işaretlemiştir [Ağaoğlu 2011: 27].

Ahıska Türkleri uzun yıllar sürgün hayatı yaşadıkları için yerleşik hayat ve gelecekleriyle ilgili önemli sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik sorunlar yaşamaktadırlar. Göç süreçleri onların yeni hayatlarına alışmaları ve geleceklerini şekillendirmelerinde önemli güçlükler ortaya çıkarmıştır. Sürgün ve kendi vatanlarından uzak olmanın getirdiği belirsizlikler onlara yaşadıkları her yerde benzer sorunlar doğurmuştur. Türkiye'ye göç eden Ahıskalılar arasında yapılan bir araştırmada Ahıskalıların buldukları ülkelerde karşılaştıkları sorunların başında "vatansızlık" 36.9, "dağınıklık" %3.7 ve "iç çatışmalarda can güvenliği" %29.31 gelmektedir [Bayraktar 2013: 97-98].

Görüldüğü gibi Ahıskalıların Türkiye'ye göç sebeplerinin başında Türkiye'nin anavatan olarak kabul edilmesi gelmektedir. Fakat Ahıskalıların yaşadıkları ülkelerde meydana gelen etnik çatışmalardan en çok Ahıskalılar zarar görmüş ve Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmışlardır. 2010 yılında Kırgızistan'da yaşanan devrim sonrası çatışmalar Ahıskalıların sık yaşadığı Mayevka köyüne de sıçramıştır. Saldırganlar köyün sadece bir sokak üzerinde yaşayan Türk ailelerinin ikamet ettiği evlere saldırmıştır. Yerel yöneticilerin saldırganlara

müdahale etmemesiyle Ahıskalıların evleri yakılmış, yağmalanmış, topraklarına el konulmuştur. Yaklaşık 400 Ahıskalı evlerini terk etmek zorunda kalmıştır [Aliyev 2015: 267-268]. Tabii bu gelişmeler Kırgızistan'da yaşayan tüm Ahıskalıları tedirgin etmiş, ülke genelinde Ahıskalılara yönelik hoşgörüsüzlük ve toplumsal baskı artmış ve onlara anavatan bildikleri Türkiye'ye göç etmekten başka çare bırakmamıştır. Bunun yanı sıra Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı ilhaki sonrasında Ukrayna'da meydana gelen çatışmalar ve buna Rusya'nın müdahalesi, ülkede yaşayan Ahıska Türklerini yeni bir facianın eşiğine getirmiştir. Ukrayna'da yaşayan 9.180 Ahıska Türkünün büyük çoğunluğu ülkenin güney ve güney doğu kesimlerinde yaşamaktaydı. Bunlardan 3.795 kişi Herson bölgesinde, 1.910 kişi Donetsk bölgesinde yaşarken 1.003 kişi de Kırım Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamaktaydı [Mallnovskaya 2007: 178-179]. Ukrayna'da özellikle çatışmaların olduğu ve riskli bölgelerde bulunan ve Türkiye'ye gelmek isteyenlerden, en zor durumda olanlardan başlamak üzere, 2015 yılında 677 ailenin iskânlı göçmen olarak Türkiye'ye kabul edilmesini kararlaştırılmış [T.C. Resmi Gazete, 17 Mayıs 2015] ve ilk mülteci grup 2015 yılı Aralık ayında Türkiye'ye ayak basmıştır.

Sonuç

Göç, her ne şekilde olursa olsun gittikçe artan bir biçime ve artan sayıda insanın hayatını etkilemeye devam etmektedir. Çalışmada incelenen Ahıska Türklerinin göç serüveni 1829 tarihli Edirne Antlaşması'yla başlamış ve günümüze kadar devam etmektedir. Bu göçlerin birincil sebebinin çalışmada görüldüğü gibi itici sebepler oluştururken iki etken ön plana çıkmaktadır: Savaş, siyasi veya toplumsal baskı. Ahıska Türklerinin neredeyse tüm göç süreçlerinde bu ikisi ön plandadır.

1853-1856 ve 1877-1878 Osmanlı-Rusya Savaşı'nın ardından Ahıskalıların Anadolu'ya toplu göçü hız kazanırken I. Dünya Savaşı'nı Osmanlı Devleti'nin kaybetmesi ve Türk ordusunun Ahıska'dan ayrılması sonucu Anadolu'ya doğru yeni bir göç hareketi başlamıştır. Ahıska Türklerini vatanlarından ayıran 1944 Sürgünü de II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru gerçekleşmiştir ve savaş sürgününün başlıca nedenidir. 1989 Fergana Olayları da esasen etnik temelli ve doğrudan Ahıska Türklerine yönelik bir çatışmaydı ve bu olaylar Ahıskalıların dünyanın dört bir yanına dağılmasına neden olmuştur.

1990'lı yılların ilk yarısında yaşanan Karabağ ve Çeçenistan savaşları da Ahıska Türklerini etkilemiş ve göç etmelerine neden olmuştur. 2010 yılında Kırgızistan'da yaşanan siyasi devrim sürecinde yine Ahıskalılara yönelik etnik saldırılar meydana gelmiştir. En son Ukrayna'nın doğusunda meydana gelen çatışmalar da yine bu bölgede yaşayan Ahıskalıları etkilemiş ve bu insanları evlerini terk etmek zorunda bırakmıştır.

SSCB sonrası Özbekistan'da hâlâ devam eden siyasi baskı Ahıska Türklerinin Türkiye'ye göç etmesine sebep olurken, Rusya'daki siyasi baskı ve ayrımcılığa zaman zaman yaşanan etnik saldırılar da eklenince Ahıskalıları ABD'ye iltica etmeye mecbur bırakmıştır. Rusya'daki insan hakları ihlalleri, baskı ve ayrımcılık günümüzde de devam etmekte ve bu ülkede yaşayan Ahıskalıların Türkiye'ye göç etmesine neden olmaktadır. Çalışmada da görüldüğü gibi sadece SSCB döneminde Özbekistan'dan Azerbaycan'a ve SSCB sonrasında Türkiye'ye yapılan göçlerin sadece bir kısmında kültürel ve ekonomik nedenler rol oynamıştır.

Kültürlerarası iletişim yeterliliğine ilişkin davranış biçimleri, sadece göçmenler tarafından değil, yerel kişilerin de göçmene karşı benimsemesi beklenen bir durumu göstermektedir. Ahıska Türkleri uzun yıllardır insanların karşılıklı olarak birbirlerinin kültürüne saygı duyduğu, birbirini anlamaya çalıştığı, kişilerarası iletişimi etkin ve uygun bir şekilde yönettiği ve belirsizlikler karşısında olumlu bir tavır aldığı toplumsal bir düzende yaşamadılar. Onların baskı

ve ayrımcılık nedeniyle sürekli göç etmeleri, yeni kültürlerle tanışmalarını sağlarken, yerel halkla entegrasyonunu engellemektedir.

Taşındıkları ülkenin yaşam şartlarına ve kültürel hayatına alışmadan başka ülkelere göç etmek zorunda kalmakta, bu da onların toplumsal yapılarının kapalı ve içe dönük olmalarına neden olmaktadır. Göç, göç eden topluluğun bazı üyeleri için yeni olanaklar sunarken bazıları için de kötü deneyim ve başarısızlık hikâyesine dönüşmektedir. Anavatanlarında olmadıkları ve defalarca göç yaptıkları için içlerindeki korkuyu atamadıklarından dolayı geleceğe dönük program yapamamakta, Sovyet dönemindeki kadar olmasa da dışlanma endişesi varlığını sürdürmektedir. Fakat 1990'lardan itibaren Ahıska Türklerinin dış dünya ile iletişim kanallarının daha da genişlediği görülmektedir. Bu durum, göçmenlerin geride kalan aileleri, arkadaşları, hemşerileri ile kurduğu etnik-kültürel-dinsel ilişkilerini tanımlayan göç ağları teorisinin ürettiği ulusötesi yurttaşlık kavramıyla da örtüşmektedir.

Birden fazla ülkede hem "orada" hem "burada" var olabilmelerini devam ettirerek aralarında gerçekleştirdikleri siyasi, ekonomik, kültürel ve dini faaliyetlerle buldukları ülkeler arasında köprü kurmaktadır. Bunun yanı sıra gittikleri her yerde gelişigüzel dağılımlarına (hem 1944 sürgününde hem 1989 Fergana Olaylarından sonra Rusya'ya, hem de 2004 yılından itibaren ABD'ye göç zamanı) rağmen zamanla bir araya gelme ve belirli merkezlerde yoğunlaşma eğilimi göstermektedirler.

Ahıska Türklerinin sürgün edilmesinin birincil sorumlusu olan Rusya ve Gürcistan'ın onların vatanlarına dönmeleri konusunda duyarsız kalmaları ve vatanlarına münferit olarak dönmek isteyenlerin de Gürcü yönetimi tarafından engellenmesi, Ahıskalıların dünyanın farklı coğrafyalarına dağılımlarına ve farklı yaşam alanları aramalarına neden olmaktadır. Ağır sosyo-ekonomik durum ve her ülkedeki farklı toplumsal koşullar dağınıklığı daha da artırmakta, bu da karmaşık süreci içinden çıkılmaz hâle getirmektedir. Özellikle Müslüman ve Türk olmalarından dolayı Gürcistan tarafından vatanlarına dönüşü engellenen Ahıska Türkleri son çare olarak Türkiye'ye göç etmektedir. Gürcistan yönetiminin Ahıskalıların anavatanlarına dönüşüne karşı olumsuz tutumunun devam etmesi durumunda -ki şimdiye kadarki gelişmeler bunu göstermektedir- Ahıska Türklerinin göç hikâyesi hiç bitmeyecek ve Ahıskalılar dünyanın farklı coğrafyalarına göç etmeye devam edeceklerdir.

KAYNAKÇA

- 📖 ALPTEKİN Musa Yavuz [2012]. "Meskhetian Turks in Fourth Land: Identity and Socio-Economic Intergration into American Society", *Journal of Identity and Migration Studies*, V. 8, N. 1, ss. 47-67.
- 📖 AĞAOĞLU Zeynettin [2011]. "Eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye Göç Eden Ahıska Türklerinin Göç Koşulları ve Sorunları", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- 📖 AKSOY Zeynep [2012]. "Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 20, ss. 292-303.
- 📖 ALİYEV Nezir [2015]. "Kırgızistan Mayevka Olaylarında Yaşananlar", *Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, ss. 265-271, 14-15 Nisan 2014, Ankara: Astana Yay.
- 📖 ALIM Mete, DOĞANAY Serkan, ŞİMŞEK Oğuz [2006]. "Ülkemize Yönelik Göçlere Bir Örnek: Ahıska Türkleri", *Doğu Coğrafya Dergisi*, C. 11, S. 15, ss. 303-322.

- AMELİN Venalij [2010]. *Konfliktı Çerez Prizmu Mestnih Soobşestv*, Orenburg: OGAU.
- ARMAOĞLU Fahir [2010]. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, İstanbul: Alkim Yayınevi.
- AYDINGÜN Aysegül [2007]. "Turtsiya: Çujie Sredi Svoix", (Ed: T.Trier-A.Khazhin), *Turki-Meshetintsi: İntegratsiya, Repartatsiya, Emigratsiya*, Sankt-Petersburg: Aleteyya, ss. 239-260.
- AYDINGÜN Aysegül - AYDINGÜN İsmail [2014]. *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk Ulusötesi Aileler*, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Yay.
- BADDELEY Fohn F. [1995]. *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*, Çev: Sedat Özden, İstanbul: Kayihan Yay.
- BAYRAKTAR Rasim [2013]. *Eski Sovyetler Türk Kimliği*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- BOBKOV Filipp [2003]. *KGB i Vlast*, Moskva: ESKMO.
- BUGAY Nikolay F. [1995]. *L.Beriya-İ.Stalinu: "Soglasno Vaşemu Ukazaniyu..."*, Moskva: AİRO-XX.
- BUGAY N.F.- Gonov A.M. [2003]. *Po Resheniyu Pravitelstva Soyuzu SSR*, Nalçik: ELFA.
- BUNTÜRK Seyfeddin [2007]. *Rus-Türk Mücadelesi'nde Ahıska Türkleri*, Ankara: Berikan Yay.
- CASTLES Stephen; MİLLER Mark [2008]. *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, Çev: Bülent Uğur Bal-İbrahim Akbulut, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.
- ÇELİKPALA Mitat [2012]. "Başarısız Devlet-Demokratik Model Ülke Sarmalında Gürcistan'ın 20 Yılı", *Orta Asya Kafkasya Araştırmaları*, C. 7, S. 14, ss. 1-35.
- DİNÇ Fadime Tosik [2015]. "Batum Antlaşmasından Mondros Mütarekesine Kadar Geçen Sürede Ahıska'daki Faaliyetler", *Route Educational and Social Science Journal*, V. 2[1], ss. 348-357.
- EDIEV Dalhat [2003]. *Demografçeskie Poteri Deportirovannih Narodov SSSR*, Stavropol: AGRUS.
- ERTEN Hayri [2014]. *Diasporada Dini Yaşamak: Azerbaycan Ahıska Türkleri Örneği*, Konya: Planet Yay.
- Federalnaya Slujba Gosudarstvennoy Statistiki [2012]. *Sotsialno-Demografçeskiy Portret Rossii: Po İtogram Vserossiyskoy Perepisi Naseleniya 2010 Goda*, Moskva: Statistika Rossii.
- GORBAÇOV Mihail [1988]. *Perestroika Ülkemiz ve Dünya İçin Yeni Düşünce*, İstanbul: Güneş Yay.
- GÜNAY Nejla [2012]. "Osmanlı'nın Son Döneminde Ahıska Türklerinin Anadolu'ya Göç ve İskânı", *Bilgi: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 61, ss. 121-142.
- HACILI Asif [2009]. *Ahısqa Türkleri Veten Bilgisi*, İstanbul: Ahıska Reklam Tanıtım Ajansı.
- HASANOĞLU İbrahim [2014]. "Ahıska Türklerinin Fergana Faciası", *Bizim Ahıska*, Y. 10, S. 34, ss. 11-16.
- HASANOĞLU İbrahim [2015]. "Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Sorunu ve Gürcistan'ın Yükümlülükleri", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, C. 10, S. 20, ss.75-105.
- HOSKİNG Geoffrey [2011]. *Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, Çev: Kezban Acar, İstanbul: İletişim Yay.
- JONES Stephen F. [1993]. "Meskhetians: Muslim Georgians or Meskhetian Turks? A Community Without a Homeland", *Refuge*, V. 13, N. 2, ss. 14-16.
- KIRZIOĞLU M. Fahrettin [1998]. *Osmanlılar'ın Kafkas-Ellerini Fethi (1451-1590)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KOLUKIRIK Suat [2011]. "Sürgün, Toplumsal Hafıza ve Kültürel Göç: ABD'deki Ahıska Türkleri Üzerine Bir Araştırma", *Bilgi: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 59, ss. 167-190.
- KORİOUCHKİNA Lisa [2009]. "Meskhetian Turks and Regime of Sıtzenship in Russia", *ETNOLOGY*, Vol. 48, No. 1, ss. 39-52.
- KURAT Akdes Nimet [2014]. *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KUZNETSOV İgor [2007]. "Rossiyskaya Federatsiya: Konstruirovanie İdentıçnosti i Sotsialnie Seti", (Ed: T. Trier- A. Khazhin), *Turki-Meshetintsi: İntegratsiya, Repartatsiya, Emigratsiya, Sankt-Petersburg: Aleteyya*, ss. 147-177.
- MALİNOVSKAYA Olena [2007]. "Ukraina: Obretenie Rodini?", (Ed :T. Trier-A.Khazhin), *Turki-Meshetintsi: İntegratsiya, Repartatsiya, Emigratsiya*, Sankt-Petersburg: Aleteyya, ss. 178-210.

- 📖 MAMAYEV M. İ. [2012]. "Turki-Mesxetintsi v Etnopoliticheskoy Situatsii Severnogo Kavkaza: Vixod İz Krizisnogo Sostoyaniya", *Izvestiya Samarskogo Nauchnogo Tsentra Rossiyskiy Akademi Nauk*, No. 2, ss. 285-289.
- 📖 McCARTHY Justin [1998]. *Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarına Karşı Yürütülen Ulus Olarak Temizleme İşlemi 1821-1922*, Çev: Bilge Umar, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- 📖 MODEBADZE Valeri [2009]. "Historical Background of Meskhetian Turks Problem and Major Obstacles to the Repatriation Process", *ISBU Scientific Journal*, V. 3, I. 1, ss.113-128.
- 📖 MOTADEL David [2015]. *İslam ve Naziler*, Çev: Ahmet Fethi Yıldırım, İstanbul: Alfa Yay.
- 📖 MÜHLEN Patrik zon vur [2006]. *Gamalı Haç ve Kızılyıldız Arasında: İkinci Dünya Harbinde Sovyet Doğu Halkları*, İstanbul: Şema Yayınevi.
- 📖 OŞİPOV Aleksandr [2004a]. "Ferganskaya Sobitiya 1989 Goda: Konstruirovaniye Etnicheskogo Konflikta", *Ferganskaya Dolina: Etnichnost, Etnicheskie Protsesi, Etnicheskie Konflikti*, Petersburg: Nauka, ss. 164-223.
- 📖 OŞİPOV Aleksandr [2004b]. "Krasnodarskiy Kray Kak Vitrina Rossiyskoy Natsionalnoy Politiki", *Diaspora*, No: 4, ss. 6-37.
- 📖 PANEŞ E.H. ve ERMOLOV L.B. [1990]. "Turki Meshetintsi: İstoriko-Etnograficeskiy Analiz Problemi", *Sovetskaya Etnografiya*, No:1, ss. 16-24.
- 📖 PİRİYEVA Sevil [2005]. *Ahıska Türkleri Azerbaycan'da: Tarihi Sosyal-Medeni Heyat*, Bakı: Elm.
- 📖 SAYDAM Abdullah [2010]. *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- 📖 SUMBADZE Nana [2007]. "Gruziya: Vozvraseniye Domoy?", (Ed:T.Trier-A.Khazhin), *Turki-Meshetintsi: İntegratsiya, Repartatsiya, Emigratsiya*, Sankt-Petersburg: Aleteyya, ss. 211-238.
- 📖 SÜRMEİ Serpil [2001]. *Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- 📖 SWERDLOW Steve [2006]. "Understanding Porst-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai", *California Law Review*, V. 94, I. 6, ss. 1826-1878.
- 📖 TRIER Tom; TARKHAN-MOURAVI George; KILIMNIK Forrest [2011]. *Meskhetians: Homeward Bound, Georgia: European Centre for Minority Issues*.
- 📖 T.C. Resmî Gazete, "Bakanlar Kurulu Kararı", Sayı 29358, Karar Sayısı: 2015/7668, 17 Mayıs 2015,
- 📖 T.C. Resmî Gazete, "3823 Sayı ve 02.07.1992 Tarihli Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun", Sayı: 21281, 11 Temmuz 1992,
- 📖 TELLAL Erel, "1945-1960 SSCB'yle İlişkiler", (Ed: Baskın Oran) *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. 1, İstanbul: İletişim Yay., ss. 499-521.
- 📖 URAVELLİ Orhan [2014]. "Şevarnadze'nin Ardından", *Bizim Ahıska*, Y. 10, S. 35, ss. 32-37.
- 📖 VERNADSKY George [2011]. *Rusya Tarihi*, Çev: Doğukan Mızrak-Egemen Mızrak, İstanbul: Selenge Yay.
- 📖 YILMAZ Ali; MUSTAFA Rüstem [2014]. "1992 Sonrası Türkiye'ye Göçen Ahıska Türklerinin Göç, İskân ve Uyum Sorunlarına İlişkin Bir Araştırma, Bursa Örneği", *Studies of the Ottoman Domain*, C. 4, S. 6, ss. 1-19.
- 📖 YUNUSOVA Khurshida [2002]. "The Reasons of the Tragic Events in Fergana in the Summer Of 1989", *JSRI*, No: 2, ss. 194-197.
- 📖 YUNUSOV Arif [2007]. "Azerbaydjan: Bit Turkom v İzgnanii", (Ed: T.Trier-A.Khazhin), *Turki-Meshetintsi: İntegratsiya, Repartatsiya, Emigratsiya*, Sankt-Petersburg: Aleteyya, ss.129-146.
- 📖 ZEYREK Yunus [2015]. "Ahıska Tarihinin Dönüm Noktaları", *Bizim Ahıska*, Y. 11, S. 37, ss. 23-29.
- 📖 ZEYREK Yunus [2008]. "Tarihin Okunmamış Sayfası: Ahıska", *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, S. 5-6, ss. 51-81.
- 📖 ZEYREK Yunus [2006]. *Ahıska Araştırmaları*, Ankara: Kozan Ofset Matbaacılık.
- 📖 QASIMLI Musa [2013]. *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri*, Çev: Alpertunga Altaylı, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.

- 📖 WIMBURS S. Enders; WIXMAN Ronald [1987]. "Sovyet Orta Asya'sında Yeni Bir Seda: Mesketiya Türkləri", Çev: Eşref Özbilen, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S: 49, ss. 151-170.
- 📖 <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-0081sgc.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.02.2015).